

Oksana Maryshevych
Instytut Ekologii Karpat NAN Ukrainy
ul. Kozelnicka, 4
Lwów, 79026, Ukraina
maryshevych@ukr.net

Received: 9.07.2014
Reviewed: 31.07.2014

TWORZENIE SYSTEMU OBSZARÓW CHRONIONYCH W UKRAIŃSKIEJ CZĘŚCI KARPAT WSCHODNICH (DRUGA POŁOWA XX – POCZĄTEK XXI WIEKU)

**Creation of the system of protected territories
in the Ukrainian part of the Eastern Carpathians
(second part of 20th – beginning of 21th century)**

Abstract: The aim of this paper is to analyse the dynamics of the protected areas creation in the Ukrainian part of the Eastern Carpathians (second half of 20th – beginning of 21st century) and to show the features of their formation within the mountainous districts of four administrative regions – Transcarpathian, Ivano-Frankivsk, Lviv and Chernivtsi. The article highlighted two periods of the protected areas formation – Soviet (1945–1991 years) and Ukrainian (1991 – until now). Particular attention was given to the organization of protected areas of national interest.

Key words: Ukrainian part of Eastern Carpathians, protected territories, administrative units, mountainous districts.

Wstęp

W aspekcie historycznym tworzenie współczesnych obszarów chronionych w Karpatach Wschodnich rozpoczęło się z początkiem XX wieku (lata 1908–1936), dzięki zaangażowaniu naukowców czeskich, słowackich, polskich i węgierskich – M. Deyla, A. Zlatnika, B. Pawłowskiego, S. Kulczyńskiego, S. Krzemieniewskiego, J. Mądalskiego, S.-E. Romera, S. Wierdaka, W. Swederskiego, W. Szafiera, S. Tołpy, G. Kozija, M. Sokołowskiego, A. Środonia, A. Margittai, L. Fekete i innych (Stojko 1980; Pryrodno-zapovidnij fond... 2000, 2011; Chornej 2005; Solodkij i in. 2004, i inne opracowania). Przede wszystkim dotyczy to powstania współczesnych obiektów o znaczeniu ogólnopaństwowym (zapowiedniki, narodowe parki przyrodnicze, zakazniki), które były tworzone „w oparciu” o istniejące do 1939 r. tereny chronione: rezerваты leśne – Pop Iwan Marmaroski, Szerokij Lug, Kuzij, Howerla, a także rezerваты chroniące połoniny – Ungariaska i Plajki Stajkowe, które weszły w skład Karpackiego Zapowiednika Biosfery. W skład Użańskiego Narodowego Parku Przyrodniczego (dalej – NPP) weszły rezerваты leśne: Stuzica, Tychyj i Jawornik. Łącznie, do 1939 r., na południowych stokach

Karpat Wschodnich, w obrębie obwodu zakarpackiego, utworzono około 40 rezerwatów leśnych oraz rezerwatów chroniących połoniny, które obejmowały powierzchnię ok. 8 000 ha.

Również w tym okresie na północnych stokach Karpat Wschodnich, na powierzchni ok. 800 ha, zostały utworzone rezerваты leśne Gorgan i Jajko, które do tej pory wchodzą w skład terenów chronionych o znaczeniu ogólnopaństwowym. W 1937 r. B. Pawłowski opracował listę cennych z botanicznego punktu widzenia 18 terenów dla gór Czywczyńskich (Pawłowski 1937), z której 8 obiektów zaliczanych jest obecnie do terenów chronionych w obwodzie iwano-frankowskim (Pryrodno-zapovidnij fond... 2000; Chornej 2005).

Celem niniejszej pracy jest pokazanie historii tworzenia terenów chronionych w ukraińskiej części Karpat Wschodnich (druga połowa XX – początek XXI w.) w 4 obwodach administracyjnych – zakarpackim, iwano-frankowskim, lwowskim oraz czerniowieckim.

Obszar badań i metodyka

Obiektami analizy są obszary chronione o znaczeniu ogólnopaństwowym oraz regionalnym znajdujące się w obrębie jednostek administracyjnych (rejonów), których 50% terenów położonych jest powyżej 400 m n.p.m. (Zakon... 1995). W obrębie Karpat Wschodnich w Ukrainie takich jednostek jest 19, o łącznej powierzchni 2 175 tys. ha, w tym: obwód zakarpacki – 7 (Irszawa, Mizhhirja, Mukacziw, Rachiw, Tiacziw, Welykyj Bereznij, Wołowiec), obwód iwano-frankowski – 6 (Bohorodczany, Bolechiw, Dolyna, Jaremcza, Nadwirna, Wierchowina), obwód lwowski – 3 (Skole, Staryj Sambir, Turka) oraz obwód czerniowiecki – 3 (Putyla, Storozyneć, Wyznycia).

Według przyjętej w 1992 r. „Ustawy o Funduszu przyrodoochronnym Ukrainy” (Zbirnyk... 2004), wyróżnia się 11 form ochrony przyrody, w tym: zapowiedniki przyrodnicze (wg klasyfikacji IUCN – kat. I), zapowiedniki biosfery (kat. II), narodowe parki przyrodnicze (kat. III), zakazniki (kat. IV), pamiątki przyrody (kat. III), uroczyska (kat. IV), parki krajobrazowe (kat. IV), parki dendrologiczne, parki-pamiątki sztuki ogrodniczo-parkowej, ogrody botaniczne oraz ogrody zoologiczne. Obszary chronione o znaczeniu ogólnopaństwowym obejmują przede wszystkim zapowiedniki przyrodnicze, zapowiedniki biosfery, przyrodnicze parki narodowe oraz odrębne zakazniki, pamiątki przyrody, uroczyska oraz ogrody botaniczne i zoologiczne, parki dendrologiczne i parki-pamiątki sztuki ogrodniczo-parkowej. Obiektami chronionymi o znaczeniu regionalnym są parki krajobrazowe (kat. IV) oraz zakazniki, pamiątki przyrody, uroczyska oraz ogrody botaniczne i zoologiczne, parki dendrologiczne i parki-pamiątki sztuki ogrodniczo-parkowej (Maryskeych i in. 2007).

Analizę procesu tworzenia obszarów chronionych w Karpatach Wschodnich (liczba i powierzchnie) przeprowadzono w oparciu o oficjalne dane statystyczne departamentów ekologii i zasobów przyrodniczych czterech wyżej wymienionych rejo-

nów, które na początku każdego roku przekazywane są do Ministerstwa ochrony środowiska Ukrainy (www.ecozakarp.at.ua, www.ekologia.lviv.ua, www.ecology.cv.ua, www.if.gov.ua). Według tych oficjalnych informacji, pierwsze obiekty chronione w Karpatach Wschodnich w Ukrainie powstały w latach 70. ubiegłego stulecia, co nie odpowiada rzeczywistości, ponieważ wiele wspomnianych wyżej terenów chronionych, utworzonych w pierwszej połowie XX wieku (przed drugą wojną światową), zostało po prostu włączonych do obiektów o wyższej randze ochronnej, co potwierdzają akty prawne z lat 60–80. ubiegłego stulecia. Przede wszystkim, dotyczy to Karpackiego Zapowiednika Biosfery, Użańskiego NPP oraz Karpackiego NPP.

Wyniki

Według opinii naukowców ukraińskich (Kovalchuk 2002; Pryrodno-zapovidnij fond... 2011), wyróżnić można 9 historycznych etapów działalności chroniącej przyrodę na terenach dzisiejszej Ukrainy:

I – „przedchrześcijański” (do X w.), kiedy powstały miejsca kultów pogańskich (na przykład Tustan, obecnie na terenie NPP Beskidy Skolskie);

II – chronionych uroczysk oraz użytków (X–XI w.), które zastępowały pierwszym chrześcijanom świątynie;

III – ochrony obiektów przyrodniczych oraz ich wartości estetycznych (XVII – 1850 r.), w tym okresie rząd austro-węgierski przyjął ustawę dotyczącą racjonalnego wykorzystania i odnowienia lasów karpackich (1797 r.) oraz zakazu wycięcia lasów górskich w strefie o szerokości 200 m, przylegającej do rzek i dróg;

IV – tworzenie pierwszych form ochrony przyrody (lata 1850–1917), na ten okres przypada przyjęcie przez Ministerstwo rolnictwa Austro-Węgier pierwszego „Cyrkularza o ochronie uroczysk naturalnych i drzew wiekowych” (1900 r.);

V – utworzenie państwowych zapowiedników (lata 1917–1930), w tym okresie powstało sporo rezerwatów leśnych na Zakarpaciu i Podkarpaciu*;

VI – likwidacja zapowiedników (lata 1930–1965), na Ukrainie Zachodniej po drugiej wojnie światowej zlikwidowano 130 rezerwatów*;

* Komentarz Redakcji: Nie jest możliwe, ażeby na Zakarpaciu, znajdującym się w tamtych latach w Czechosłowacji, a także w znacznej części Podkarpacia znajdującej się w granicach Polski, tworzone były „zapowiedniki”. Jeśli określenie „państwowych zapowiedników” przetłumaczymy na formę ogólniejszą np. „państwowych obszarów chronionych” unikniemy wtedy sprzeczności z faktami.

Można też sądzić, że okres V trwał do II wojny światowej, a okres VI rozpoczyna się po II wojnie. Nic nam nie wiadomo ażeby w Polsce i w Czechosłowacji, w okresie międzywojennym, najpierw tworzone rezerваты, a po kilku latach je likwidowano. Sądzymy, iż autor podziału historii ochrony przyrody na okresy miał na myśli rok 1939 a nie 1930 i błąd ten może być powielany w cytowanych źródłach ukraińskich.

VII – kształtowanie sieci geograficznej terenów chronionych (lata 1965–1990), kiedy to powstało sporo nowych obiektów o znaczeniu ogólnopaństwowym i regionalnym, w tym Karpacki Zapowiednik Biosfery, NPP Synewyr, Karpacki NPP;

VIII – rozwój działalności ochrony przyrody (lata 1990–1999) dzięki przyjęciu szeregu odpowiednich ustaw przez rząd Ukrainy, w tym „Programu perspektywicznego rozwoju terenów chronionych na Ukrainie” (1994) i ratyfikacji szeregu międzynarodowych Konwencji,

IX – kształtowania sieci ekologicznej (z 2000 r.).

Ze względu na to, że współczesna ukraińska część Karpat Wschodnich administracyjnie wchodziła w skład byłego Związku Radzieckiego, po drugiej wojnie światowej dominowało tu oddziaływanie „radzieckich metod” zagospodarowania oraz organizacji terenów chronionych. Dlatego przy analizie tworzenia systemu obszarów chronionych w okresie II poł. XX – początek XXI w., zaproponowano wyodrębnienie dwóch okresów – *radzieckiego (1945 – do 24.08.1991 r.) oraz ukraińskiego (od 24.08.1991 r.)*.

Okres radziecki. Po II wojnie światowej, w Ukraińskiej RRS w Karpatach Wschodnich zlikwidowano praktycznie wszystkie do tej pory istniejące rezerваты przyrody, wprowadzając na ich obszarach działania gospodarcze, np. w rezerwach: Stuzica, Tychyj, Szypot, Jawornik prowadzono wyręby zupełne drzewostanów, unikalne torfowisko „Czarny Moczar” zmeliorowano, itp. Wszelkie próby wybitnych naukowców ukraińskich, takich jak: Petro Pohrebniak, Iwan Pidoplichko, Stepan Stojko, Wasyl Komendar, Stepan Fodor, zachowania pozostałości dawnych rezerwatów oraz utworzenia nowych terenów chronionych z końcem lat 50. ub. wieku były bezskuteczne. Z inicjatywy naukowców czeskich i polskich, w 1966 r., w Uzhorodzie, przy udziale naukowców ukraińskich (S. Stojko, W. Komendar) odbyło się spotkanie w sprawie utworzenia trójstronnego międzynarodowego rezerwatu w Karpatach Wschodnich w strefie przygranicznej, ale i ono nie doprowadziło do podjęcia decyzji na szczeblu państwowym, przede wszystkim z przyczyn politycznych (Pryrodno-zapovidnij fond... 2011).

Faktyczny początek odbudowania byłych i tworzenia nowych terenów chronionych w Karpatach w Ukraińskiej RRS, przede wszystkim tych o znaczeniu ogólnopaństwowym, przypada na koniec lat 60. oraz I poł. lat 70. XX w. Zgodnie z Uchwałą Rady Ministrów (RM) Ukraińskiej RRS z dnia 12.11.1968 r. utworzono Karpacki Zapowiednik Państwowy o powierzchni 12 672 ha w obwodach zakarpackim i iwano-frankowskim. Dzięki uchwale RM Ukraińskiej RRS „O utworzeniu zakazników o znaczeniu ogólnopaństwowym w Ukraińskiej RRS” z dnia 28.10.1974 r. N 500, w Karpatach Wschodnich powstało 47 obiektów chronionych o znaczeniu ogólnopaństwowym – o łącznej powierzch-

ni 30 722 ha, w tym: 15 zakazników krajobrazowych (19 968 ha), 11 zakazników leśnych (5 714 ha), 13 zakazników botanicznych (3 675 ha), 2 zakazniki ornitologiczne (700 ha) oraz 5 zakazników hydrologicznych (652 ha). Najwięcej takich obiektów (biorąc pod uwagę powierzchnię) powstało w obwodach zakarpacim oraz iwano-frankowskim – odpowiednio 58% i 20%.

W latach 80. przyjęto jeszcze kilka uchwał RM Ukraińskiej RRS w sprawie tworzenia obszarów chronionych o znaczeniu ogólnopaństwowym (N 132 z dn. 25.02.1980, N 311 z dn. 22.07.1983, N 495 z dn. 09.10.1984, N 7 z dn. 05.01.1989; Zbirnyk... 2004) w tym dotyczące powstania – w oparciu o Karpacki Zapowiednik Państwowy – dwóch obiektów: Karpackiego NNP w obwodzie iwano-frankowskim (12 364 ha) oraz Karpackiego Zapowiednika Biosfery w obwodzie zakarpacim (19 899 ha), oraz jeszcze jednego parku narodowego na Zakarpaciu – NPP Synewir (40 400 ha).

Z początkiem lat 90. łączna powierzchnia terenów chronionych o znaczeniu ogólnopaństwowym w Karpatach wynosiła 81 582 ha. Procentowy udział powierzchni tych obiektów w stosunku do ogólnej powierzchni terenów górskich w obwodach zakarpacim (817 300 ha), iwano-frankowskim (672 370 ha), lwowskim (390 900 ha) i czerniowieckim (294 700 ha) odpowiednio wynosił 7,9%, 2,1%, 0,5% oraz 0,2% (Tab. 1–4).

Jeśli chodzi o tereny chronione o znaczeniu regionalnym, to ich tworzenie w okresie „radzieckiego zarządzania” polegało na dostosowaniu się do ogólnopaństwowych wskaźników. Na przykład, w 1969 r. powstały 182 pamiątki przyrody, które istnieją na Zakarpaciu do czasów współczesnych (rozporządzenie zakarpackiego obwodowego komitetu wykonawczego z dn. 18.01.1969 N 414). W obwodzie iwano-frankowskim również na skutek przyjęcia jednego rozporządzenia (N 264 z dn. 07.07.1972) utworzono 42 obiekty. Podobna sytuacja była w obwodach lwowskim i czerniowieckim. W „okresie radzieckim” w Karpatach utworzono 495 obiektów chronionych o znaczeniu regionalnym (pamiątki przyrody, uroczyska chronione, zakazniki) o łącznej powierzchni 20 519 ha. Największa liczba takich obiektów powstała w obwodach zakarpacim i iwano-frankowskim (odpowiednio 209 i 172), natomiast pod względem łącznej powierzchni – w obwodzie lwowskim – 12500 ha (Tab. 1–4).

Na koniec „okresu radzieckiego” powierzchnia 525 terenów chronionych o znaczeniu ogólnopaństwowym i regionalnym w Karpatach Wschodnich wynosiła ponad 100 tys. ha (4,7%). Dla poszczególnych obwodów wskaźnik ten był najwyższy na Zakarpaciu (8,2%), dzięki utworzeniu dwóch wielkopowierzchniowych obiektów (Karpacki Zapowiednik Biosfery oraz NPP Synewir), podczas gdy w Karpatach Bukowińskich (obwód czerniowiecki) wynosił on 0,4% (Tab. 1, 4). Wbrew licznym propozycjom naukowców (Stojko 1980) w obwodach lwowskim i czerniowieckim w tym okresie nie powstał ani jeden park narodowy.

Okres ukraiński. Po uzyskaniu przez Ukrainę niepodległości w roku 1991, zintensyfikowano działania ochroniarskie w celu utworzenia nowych terenów chronionych oraz podwyższenia rangi obiektów już istniejących. Sprzyjało temu w dużym stopniu przyjęcie ustaw „O funduszu przyrodo-ochronnym Ukrainy” (19.06.1992, N 2456-XII), „O programie rozwoju perspektywicznego terenów chronionych w Ukrainie” (22.09.1994, N 177/94), które były uzupełnione w latach 2000–2002 przez szereg innych ustaw, w tym „O świecie roślinnym” (09.04.1999, N 591-XIV), „O ogólnopaństwowym programie kształtowania narodowej sieci ekologicznej Ukrainy na lata 2000–2015” (21.09.2000, N 1989-III), „O świecie zwierzęcym” (13.12.2001, N 2894-III), „O Czerwonej księdze Ukrainy” (07.02.2002, N 3055-III; Zbirnyk...2004).

Według „Programu rozwoju perspektywicznego terenów chronionych w Ukrainie”, do roku 2000 zaplanowano wzrost powierzchni terenów i obiektów w skali kraju do 3–4%, a dla wybranych regionów (w tym Karpat) – do 9–10%. Program ten przewidywał utworzenie Przyrodniczego Zapowiednika Gorgany (obwód iwano-frankowski, 5 365 ha), NPP Wyznyckiego (obwód czerniowiecki, 8 000 ha), NPP Ukraińskie Beskidy (obwód lwowski, 116000 ha) oraz powiększenie powierzchni Karpackiego Zapowiednika Biosfery do 41070 ha (Zbirnyk...2004). Realizacja wyżej wymienionego Programu na terenie Karpat doprowadziła do powstania Przyrodniczego Zapowiednika Gorgany (1996 r., 5 344 ha), trzech parków narodowych: Wyznyckiego (1995 r., 11 238 ha), Beskidy Skolskie (1999 r., 35 684 ha), Użańskiego NPP (1999 r., 39 259 ha) oraz dwóch regionalnych parków krajobrazowych w obwodzie lwowskim (1997 r. – Nadsiańskie, 19 428 ha, Wierchniodniestrowskie Beskidy, 8 536 ha).

Znaczącym dokumentem prawnym dla rozwoju ochrony przyrody na Ukrainie, w tym w Karpatach, pozostaje do tej pory ustawa „O ogólnopaństwowym programie kształtowania narodowej sieci ekologicznej Ukrainy na lata 2000–2015” (Zbirnyk... 2004), celem której jest osiągnięcie do 2015 r. powierzchni terenów chronionych w skali kraju na poziomie 10%. Program ten przewidywał utworzenie w Karpatach takich obiektów o znaczeniu ogólnopaństwowym, jak: NPP Świdowiecki (15 tys. ha) oraz Huculszczyzna (50 tys. ha), Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” (50 tys. ha) oraz zwiększenie powierzchni już istniejących obiektów – Karpackiego Zapowiednika Biosfery (do 10 tys. ha), NPP: Wyznyckiego (do 3 tys. ha), Synewir (do 3 tys. ha) i Użańskiego (do 10 tys. ha). Na skutek realizacji dwóch programów państwowych w „okresie ukraińskim” powierzchnia terenów chronionych o znaczeniu ogólnopaństwowym w Karpatach wzrosła do 241 430 ha, w tym w obwodach: zakarpackim – 1,3 raza, iwano-frankowskim – 7,0 razy, lwowskim – 20 razy oraz czerniowieckim – 34 razy – w porównaniu z „okresem radzieckim”. Do końca 2010 r. powstały nowe parki narodowe: w obwodzie iwano-frankowskim – Huculszczyzna (2002 r., 10 867 ha), Syniohora (2009 r., 10 866 ha) i Wierchowiński (2010 r., 12 023 ha), w zakarpac-

kim –Zaczarowana Dolina (2009 r., 6 101 ha) oraz w czerniowieckim – Czeremoski (2009 r., 8 118 ha). Na „okres ukraiński” przypada również wzrost powierzchni terenów chronionych o znaczeniu regionalnym do 82 222 ha. Najwięcej takich obiektów powstało w górskich częściach obwodów iwano-frankowskiego (127) oraz czerniowieckiego (24), natomiast pod względem powierzchni – w obwodach czerniowieckim i lwowskim – odpowiednio 30 843 ha i 29 393 ha (Tab. 1–4). W latach 1991–2013 powierzchnia terenów chronionych w Karpatach w Ukrainie, w porównaniu z „okresem radzieckim”, wzrosła trzykrotnie (do 323 651 ha, co wynosi 15% powierzchni górskich). Największe sukcesy w tworzeniu obszarów chronionych osiągnięto w obwodzie czerniowieckim, gdzie odsetek terenów chronionych zwiększył się z 0,4% do 16,7%. Również istotnie wzrosły te wskaźniki dla obwodów lwowskiego i iwano-frankowskiego – odpowiednio do 16,6% oraz 17,4%, podczas gdy na Zakarpaciu wskaźnik ten wynosi 11,3% (Tab. 1–4). W ciągu „okresu ukraińskiego”, w czterech analizowanych obwodach górskich, ogólnopństwowy wskaźnik powierzchni terenów chronionych (10%), został znacznie przekroczony.

Tabela 1. Tworzenie obszarów chronionych w ukraińskiej części Karpat Wschodnich (obwód zakarpacki)*.
Table 1. Creation of the protected territories in the Ukrainian part of the Eastern Carpathians (Zakarpattia region)*

№	Kategoria obszaru chronionego /IUCN Category of the protected territory/ IUCN	Okres radziecki, do 1991 r. Soviet period, till 1991		Okres ukraiński, po 1991 r. Ukrainian period, after 1991		Razem 2013 r. Total 2013	
		Liczba/ number	Powierzchnia / area, ha	Liczba/ number	Powierzchnia / area, ha	Liczba/ number	Powierzchnia / area, ha
1. Poziom ogólnopaństwowy / National level							
1.	Zapowiedniki biosfery / II Biosphere reserve / II	1	19899,0	1	38136,8	1	58035,8
2.	Przyrodnicze parki narodowe / II Nature national parks / II	1	40400,0	2	47564,3	3	87964,3
3.	Zakazniki / IV Reserve / IV	10	4147,0	1	500,0	11	4647,0
4.	Pamiętki przyrody / III Natural monuments / III	3	99,0	-	-	3	99,0
Razem 1 /Total 1		16	64545,0	2	86201,1	18	150746,1
2. Poziom regionalny / Regional level							
1.	Regionalne parki krajobrazowe /IV Regional landscape parks / IV	-	-	1	4631,3	1	4631,3
2.	Zakazniki / IV Reserves / IV	15	1218,9	3	1711,3	18	2930,2
3.	Pamiętki przyrody / III Natural monuments / III	182	727,0	-	-	182	727,0
4.	Parki - pamiętki sztuki ogrodniczo-parkowej / V Horticultural art monuments – parks / V	8	27,1	-	-	8	27,1
5.	Uroczyska chronione / Ib Protected places / Ib	4	56,3	-	-	4	56,3
Razem 2 /Total 2		209	2029,3	4	6342,6	213	8371,9
Łącznie 1+2/ Total 1+2		225	66574,3	6	92543,7	231	159118,0
% pow. terenów chronionych / % of protected area		8,2		11,3		19,5	

* - jednostki administracyjne (rejonny górskie) – Welykyj Bereznyj, Wolowiec, Irszawa, Mizhirja, Mukacziv, Rachiv, Tyacziv o łącznej powierzchni 817 300 ha / administrative units (mountainous districts) – Velykyj Bereznyj, Volovets, Irszava, Mizhigrya, Mukachiv, Rachiv, Tyachiv, total area 817 300 ha;

Tabela 2. Tworzenie obszarów chronionych w ukraińskiej części Karpat Wschodnich (obwód iwano-frankowski)*.
Table 2. Creation of the protected territories in the Ukrainian part of the Eastern Carpathians (Ivano-Frankivsk region)*.

№	Kategoria obszaru chronionego / IUCN Category of the protected territory / IUCN	Okres radziecki, do 1991 r. Soviet period, till 1991		Okres ukraiński, po 1991 r. Ukrainian period, after 1991		Razem 2013 r. Total 2013	
		Liczba/ number	Powierzchnia / area, ha	Liczba/ number	Powierzchnia / area, ha	Liczba/ number	Powierzchnia / area, ha
I. Poziom ogólnopaństwowy / National level							
1.	Zapowiedniki przyrodnicze / Ia Nature reserves / I	-	-	1	5344,2	1	5344,2
2.	Przyrodnicze parki narodowe / II Nature national parks / II	1	12364,0	3	93291,0	4	105655,0
3.	Zakazniki/ IV /Reserves / IV	8	1938,0	1	2534,0	9	4472,0
4.	Pamiętki przyrody/Nature monuments / III	7	258,0	-	-	7	258,0
5.	Parki dendrologiczne /Dendrological parks	1	124,0	-	-	1	124,0
6.	Parki - pamiętki sztuki ogrodniczo-parkowej/ V Horticultural art monuments - parks / V	1	7,0	-	-	1	7,0
Razem I /Total I		18	14691,0	5	101169,2	23	115860,2
II. Poziom regionalny / Regional level							
1.	Zakazniki / IV /Reserve / IV	11	1973,0	20	11288,0	31	13261,0
2.	Pamiętki przyrody/Nature monuments / III	69	191,0	76	442,0	145	633,0
3.	Parki dendrologiczne / IV Dendrological parks / IV	-	-	2	8,4	2	8,4
4.	Parki - pamiętki sztuki ogrodniczo-parkowej/ V Horticultural art monuments - parks /V	3	27,4	-	-	3	27,4
5.	Uroczyska chronione / IV Protected places / IV	89	2560,1	29	3905,5	118	6465,6
Razem II /Total II		172	4751,5	127	15643,9	299	20395,4
łącznie (I+II) / Total (I+II)		190	19442,5	132	116813,1	322	136255,6
% pow. terenów chronionych / % of protected area		2,9		17,4		20,3	

* - jednostki administracyjne (rejonny górskie) – Bohorodczany, Wierchowina, Bolechiv, Nadwirna, Jaremcza, Dolyna o łącznej powierzchni 672 370 ha / administrative units (mountainous districts) – Bohorodchany, Wierchowyna, Bolechiv, Nadwirna, Jaremcze, Dolyna with total area 672 370 ha

Tabela 3. Tworzenie obszarów chronionych w ukraińskiej części Karpat Wschodnich (obwód lwowski)*.
Table 3. Creation of the protected territories in the Ukrainian part of the Eastern Carpathians (Lviv region)*.

№	Kategoria obszaru chronionego narodowa / IUCN <i>Category of the protected territory/ national / IUCN</i>	Okres radziecki, do 1991 r. <i>Soviet period, till 1991</i>		Okres ukraiński, po 1991 r. <i>Ukrainian period, after 1991</i>		Razem 2013 r. <i>Total 2013</i>	
		Liczba/ <i>number</i>	Powierzchnia <i>/ area, ha</i>	Liczba/ <i>number</i>	Powierzchnia <i>/ area, ha</i>	Liczba/ <i>number</i>	Powierzchnia <i>/ area, ha</i>
1. Poziom ogólnopaństwowy / <i>National level</i>							
1.	Przyrodnicze parki narodowe / II <i>Nature national parks / II</i>	-	-	1	35684,0	1	35684,0
2.	Zakazniki / IV <i>Reserve / IV</i>	2	1796,0	-	-	2	1796,0
3.	Parki - pomiatki sztuki ogrodniczo-parkowej / V <i>Horticultural art monuments - parks / V</i>	1	11,0	-	-	1	11,0
Razem 1/ <i>Total 1</i>		3	1807,0	1	35684,0	4	37491,0
2. Poziom regionalny / <i>Regional level</i>							
1.	Regionalne parki krajobrazowe /IV <i>Regional landscape parks / IV</i>	-	-	2	27964,0	2	27964,0
2.	Zakazniki / IV <i>Reserve / IV</i>	6	8868,4	1	90,0	7	8958,4
3.	Pomiatki przyrody / III <i>Nature monuments / III</i>	35	97,1	3	1,8	38	98,9
4.	Uroczyska chronione / IV <i>Protected places / IV</i>	23	3534,5	1	1323,0	24	4857,5
5.	Parki - pomiatki sztuki ogrodniczo-parkowej / V <i>Horticultural art monuments - parks / V</i>	-	-	4	14,6	4	14,6
Razem 2/ <i>Total 2</i>		64	12500,0	11	29393,4	75	41893,4
Łącznie (1+2) / <i>Total (1+2)</i>		67	14307,0	12	65077,4	79	79384,4
% pow. terenów chronionych / % of protected area		3,7		16,6		20,3	

* - jednostki administracyjne (rejonny górskie) – Skole, Stary Sambir, Turka o łącznej powierzchni 390 900 ha
 / administrative units (mountainous districts) – Skole, Stary Sambir, Turka with total area 390 900 ha

Tabela 4. Tworzenie obszarów chronionych w ukraińskiej części Karpat Wschodnich (obwód czerniowiecki)*.**Table 4.** Creation of the protected territories in the Ukrainian part of the Eastern Carpathians (Chernivtsi region)*.

№	Kategoria obszaru chronionego narodowa / IUCN <i>Category of the protected territory national / IUCN</i>	Okres radziecki, do 1991 r. <i>Soviet period, till 1991</i>		Okres ukraiński, po 1991 r. <i>Ukrainian period, after 1991</i>		Razem 2013 r. <i>Total 2013</i>	
		Liczba/ <i>number</i>	Powierzchnia / <i>area, ha</i>	Liczba/ <i>number</i>	Powierzchnia / <i>area, ha</i>	Liczba/ <i>number</i>	Powierzchnia / <i>area, ha</i>
1. Poziom ogólnopaństwowy / <i>National level</i>							
1.	Przyrodnicze parki narodowe / II <i>Nature national parks / II</i>	-	-	2	18355,5	2	18355,5
2.	Zakazniki / <i>Reserve / IV</i>	3	539,0	1	20,3	4	559,3
Razem 1 / <i>Total 1</i>		3	539,0	3	18375,8	6	18914,8
2. Poziom regionalny / <i>Regional level</i>							
1.	Regionalne parki krajobrazowe / IV <i>Regional landscape parks / IV</i>	-	-	1	14985,8	1	14985,8
2.	Zakazniki / <i>Reserve / IV</i>	3	528,5	6	15443,9	9	15972,4
3.	Pamiętki przyrody / III <i>Natural monuments / III</i>	32	62,4	16	152,2	48	214,6
4.	Uroczyska chronione / IV <i>Protected places / IV</i>	5	108,3	1	260,9	6	369,2
Razem 2 / <i>Total 2</i>		40	699,2	24	30842,8	64	31542,0
Łącznie (1+2) / <i>Total (1+2)</i>		43	1238,2	27	49218,6	70	50456,8
% pow. terenów chronionych / % of protected area		0,4		16,7		17,1	

* - jednostki administracyjne (rejonny górskie) – Putyla, Storozhynets, Wyznycia o łącznej powierzchni 294 700 ha/ administrative units (mountainous districts) – Putyla, Storozhynets, Wyznycia with total area 294 700 ha

Podsumowanie

W aspekcie historycznym początek powstania obiektów chronionych na terenie współczesnej ukraińskiej części Karpat Wschodnich przypada na pierwsze ćwierćwiecze XX w., kiedy to, dzięki udziałowi naukowców węgierskich, czeskich, słowackich i polskich, utworzono prawnie szereg obiektów (przede wszystkim na Zakarpaciu) oraz uzasadniono potrzebę utworzenia większości istniejących obecnie wielkopowierzchniowych terenów o znaczeniu ogólnopaństwowym, takich jak: Karpacki Zapowiednik Biosfery, NPP Użański, Karpacki, Wierchowiński oraz szereg zakazników w obwodach iwano-frankowskim i czerniowieckim.

Analizując proces tworzenia terenów chronionych w Karpatach porównano „okres radziecki” (lata 1945–1991) oraz „okres ukraiński” (od 1991 r. do czasów współczesnych). Początek „okresu radzieckiego” (lata 1945–1960) charakteryzował się drastyczną likwidacją większości terenów chronionych w Karpatach. Zdecydowana poprawa sytuacji nastąpiła z końcem „okresu radzieckiego”: w porównaniu z 1980 r., w 1991 r. powierzchnia terenów chronionych wzrosła prawie trzykrotnie (z 29 705 ha do 81 582 ha), przede wszystkim dzięki utworzeniu nowych obiektów wielkopowierzchniowych (NPP Synewir, zakazniki leśne “Pikuj” i “Berdo”) oraz powiększeniu Karpackiego Zapowiednika Biosfery i Karpackiego NPP. W „okresie radzieckim” największa powierzchnia górskich terenów chronionych została prawnie zatwierdzona w obwodzie zakarpackim (8,2%), podczas gdy w obwodzie czerniowieckim wskaźnik ten był 20-krotnie mniejszy (0,4%). W obwodach lwowskim i iwano-frankowskim wskaźniki te wynosiły odpowiednio 3,7% oraz 2,9%.

„Okres ukraiński” charakteryzuje się tendencją znacznego wzrostu powierzchni terenów chronionych w Karpatach, przede wszystkim tych o znaczeniu ogólnopaństwowym: według stanu na początek 2013 r. wzrosła ona do 241 430 ha dla obiektów o znaczeniu ogólnopaństwowym oraz do 82 222 ha dla obiektów o znaczeniu regionalnym. W tym okresie największe osiągnięcia zanotowano w obwodach czerniowieckim, iwano-frankowskim i lwowskim, gdzie powierzchnie, objęte różnymi formami ochrony, w porównaniu z 1991 r., wzrosły odpowiednio 42-, 6- oraz 4,5-krotnie – przede wszystkim dzięki utworzeniu nowych obiektów o znaczeniu ogólnopaństwowym (NPP Wyznyckij, Czeremoszskij, Huculszczyzna, Wierchowin-ski, Syniogora, Beskidy Skolskie, Przyrodniczy Zapowiednik Gorgany). Również w tym okresie powstały nowe tereny chronione na Zakarpaciu (Użański NPP, NPP “Zaczarowana Dolina”) a także powiększono Karpacki Zapowiednik Biosfery, NPP Synewyr oraz Karpacki NPP.

Według stanu na początek 2013 r. łączna liczba terenów chronionych w Karpatach (2 175 tys. ha) wynosi 702, a ich powierzchnia 425 214 ha czyli prawie 20% powierzchni Karpat w granicach Ukrainy. Obiektów wielkopowierzchniowych o znaczeniu ogólnopaństwowym jest 51, a łączna ich powierzchnia wynosi 323 012 ha, czyli 76% powierzchni wszystkich terenów chronionych). Są to: 1 zapowiednik przyrodniczy, 1 zapowiednik biosfery, 10 parków narodowych, 26 zakazników, 10 pamiątek przyrody oraz 3 parki-pamiętki sztuki ogrodniczo-parkowej. Tereny Użańskiego NPP oraz Nadsiańskiego PK stanowią ukraińską część MRB „Karpaty Wschodnie”.

Podsumowując, w czasie „okresu ukraińskiego”, dzięki realizacji dwóch programów państwowych, następuje proces wyrównywania procentowego udziału powierzchni terenów chronionych dla czterech analizowanych obwodów. W roku 2013 w obrębie górskich części obwodu zakarpackiego, iвано-франківського, лвівського oraz чернівецького procent terenów chronionych odpowiednio wynosił: 19,5%; 20,3%; 20,3% oraz 17,1%.

W obwodowych programach perspektywicznego rozwoju działalności przyrodoochronnej oraz rozbudowy sieci ekologicznej w Karpatach przewiduje się do 2020 r. utworzenie nowych obiektów wielkopowierzchniowych, w tym: w obwodzie lwowskim – NPP Bojkivszczyzna (rejon Turka, 30 tys. ha), zakarpackim – NPP Beskidy Zakarpackie (40 tys. ha, rejony Pereczyn, Wołowiec, Swaliawa), regionalnych parków krajobrazowych Zdeniewski (10 tys. ha, rejon Wołowiec) i Szajanski (10 tys. ha, rejony Tyacziw, Chus), a także wspólnie z Rumunią ukraińsko-rumuńskiego MRB „Góry Maramaroskie” (Pryrodno-zapovidnij fond... 2011).

Literatura

- Chorney I.I. 2005. Istoriâ formuvannâ prirodno-zapovidnogo fondu v Czywczynskich gorach. Zapovidna sprava v Ukraini 11(2): 63–67.
- Kovalchuk A. A. 2002. Zapovidna sprava. Užgorod, Lira: 312 ss.
- Matolych B. (red.). 2009. Prirodni resursi Lvivšini. Lwow, 120 ss.
- Maryskevych O., Shpakivska I., Didukh O. 2007. Wyzwania i szanse dla ochrony przyrody w karpackich parkach narodowych na Ukrainie. Roczniki Bieszczadzkie 15:105–118.
- Pawlowski B. 1937. Zagadnienia ochrony szaty roślinnej Gór Czywczynskich. Ochrona przyrody 17: 93–110.
- Pop S. (red.). 2011. Prirodno-zapovidnij fond Zakarpac’koi oblasti. Vseukrains’ke derżavne vydavnytvo Karpat, Uzhorod, 256 ss.
- Prychodko M., Parpan V. (red.). 1980. Prirodno-zapovidni teritorii ta ob’ëkti Ivano-Frankivščini. Ivano-Frankivsk, 271 ss.

- Solodkij V.D., Bilokon' M.V., Korolyuk V.I. 2004. Prirodno-zapovidnij fond Czerniveckoi oblasti. Zelena Bukovina, Czernivci, 52 ss.
- Stojko S. (red.). 1980. Ochorona prirody Ukrainских Karpat ta prileglich teritorij. Naukova dumka, Kyiv, 264 ss.
- Zakon Ukrainy "Pro status girs'kich naselenich punktiv v Ukraini". 1995. Vidomosti Verchovnoi Radi Ukrainy 9: 58.
- Zbirnik zakonodavčich aktiv Ukrainy pro ochoronu navkolišn'ogo prirodnogo seredovyša. 2004. Zelena Bukovina, Czernivci, 568 ss.

Summary

The dynamics of the formation of the protected areas in the Ukrainian part of the Eastern Carpathians within the mountainous districts of four administrative regions – Transcarpathian, Ivano-Frankivsk, Lviv and Chernivtsi (21,750 km²) was analysed. Two periods of the protected areas formation – Soviet (1945–1991) and Ukrainian (1991 – until now) were highlighted.

Before the end of the Soviet period the area of the protected territories of national and regional significance in the Ukrainian part of the Carpathians was more than 100 000 ha (4.7% by total area). This index was the highest in the Transcarpathia (8.2%) due to creation of two objects – Carpathian Biosphere Reserve and Nature National Park (NNP) "Synevyr". In the Bukovinian Carpathians (Chernivtsi region) rate of the protected areas was only 0.4% (Table 1–4). During the Soviet period none national nature park or reserve was created in the mountainous part of Lviv and Chernivtsi regions.

The Ukrainian period characterizes by the tendency towards increase of the protected areas. In comparison with Soviet period the area of the protected territories of national and regional significance has been increasing by 241,430 ha and 82,222 ha, respectively. In this period the greatest achievements have Chernivtsi, Ivano-Frankivsk and Lviv regions where NNP "Vyzhnytsky", "Cheremoshsky", "Hutsulshchyna", "Verkhovynsky", "Syn'ohora", "Skolivski Beskydy", and nature reserve "Gorgany" were created. Besides of that new protected areas at Transcarpathia were established, namely Uzhansky NNP and NNP "Zacharovany Kraj" and also the areas of the Carpathian Biosphere Reserve and NNP "Synevyr" were increased.

At the beginning of the 2013 the total quantity of the protected areas in the Ukrainian part of the Carpathians achieved 702 objects with the area

of 425,214 ha (20% of the total area). The total quantity of the objects of national significance which occupy an area of 323,012 ha (76% of the total area of the protected areas) amounts to 51, including: 1 nature reserve, 1 biosphere reserve, 10 NNP, 26 reserves, 10 nature monuments and 3 parks, the monuments of art (Table 1–4). Territories of the Uzhansky NNP and regional landscape park “Nadsyansky” are part of IBR “Eastern Carpathians”. Primeval beech forests of the Carpathian Biosphere Reserve and Uzhansky NNP were included to the UNESCO World Heritage. In the mountainous districts of Transcarpathian, Ivano-Frankivsk, Lviv and Chernivtsi regions the participation of protected areas amounts to 19.5, 20.3, 20.3 and 17.1% respectively.